

Kánon a alibi: anticiganismus postsocialistických subkultur

Ondřej Daniel — Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

V rané fázi postsocialistické transformace se v bývalém Československu dostaly některé subkultury do mediálního zájmu širší veřejnosti a tím i z jisté subkulturní izolace předchozích let na přechodnou dobu takřka do mainstreamu. V tomto článku se zaměřím na roky 1990 a 1991 s tím, že toto období nebude pevně ohraničené a jeho těžiště bude představovat jaro a léto 1990. Bezprostředním tématem článku bude problematika subkultur a jejich vztahů k Romům. Do jisté míry se práce dotkne i tematiky společenské reflexe subkultur a současně naznačí i téma vztahů mezi jednotlivými subkulturami v tehdejší kontextu. Mezi prameny lze řadit relevantní ročníky „časopisů pro mladá“ *Reflex* a *Mladý svět* a subkulturní produkci (hudební texty, fanziny a zachovaná vyjádření příslušníků subkultur a jejich hudebních představitelů). V jednom konkrétním případě budu vycházet z článku o subkulturách v časopise *Vlasta* a pro rekonstrukci „morální paniky“ z jara 1990 využiji i deník *Lidovou demokracii*.¹

Subkulturní teorie lze v hrubých rysech rozdělit do tří proudů (Gelder — Thornton 1997, Muggleton — Weinzierl 2003). Chicagská škola tematizovala subkultury především ve vztahu k urbánní sociologii, delikvenci a deviaci. Birminghamská škola pak svým čtením neortodoxního marxismu vykládala subkultury jako vyjádření rezistence dělnické mládeže vůči kulturní hegemonii středních tříd. Konečně, postsubkulturní teorie chápe subkultury jako hru s image a výsledek hybridních individualizačních strategií založených na „supermarketu stylů“. V této studii budu vycházet ze syntézy všech těchto tří škol. V českém prostředí je subkulturní teorie zastoupena několika málo texty. V první řadě se jedná o překlad klasické práce spojované s Birminghamskou školou, Dicka Hebdidge, *Subkultura a styl*, dále o přehledovou práci Josefa Smolíka, *Subkultury mládeže* a konečně i kolektivní monografii Marty Kolářové a jejích spoluautorů, *Revolta stylem*, která je úspěšnou snahou o aplikaci postsubkulturní teorie v českém prostoru (Hebdidge 2012, Smolík 2010, Kolářová a kol 2012).

¹ Pro koncept „morální paniky“ viz Cohen 2002. Při jeho aplikaci v českém prostředí viz Heřmanský 2013.

KONTINUITA DELIKVENCE A RASISMU PŘED A PO ROCE 1989

Pád státního socialismu v Československu jistě nelze chápat jako tlustou čáru bodu nula a řada procesů, které mu následovaly, lze vysledovat už v předešlém období (Pullmann 2011). Již před rokem 1989 lze pozorovat zájem veřejnosti o subkulturní témata, a to především v textech reflektujících paradigma přestavby a glasnosti. Zatímco komunistický režim měl eminentní zájem o vytěšňování násilí mimo veřejnou sféru, čím dál svobodnější média více nebo méně umírněně reagovala na velký zájem veřejnosti o sociologizující témata spjatá s delikvencí mládeže. Lze jistě zmínit nejen dobově populární knihu Radka Johna *Memento* tematizující drogovou problematiku a představující místní reakci na výpověď textu *My děti ze stanice ZOO*, ale i filmy jako *Proč?*, věnovaný fotbalovému násilí, anebo *Horká kaše*, zabývající se o subkulturu fanoušků heavy metalu a delikvenci na právě dobudovávaném pražském Jižním městě (John 1986, Christiane 1987, Smyczek 1987, Urban 1988).

Pokud lze v období pozdního státního socialismu vysledovat sociologizující zájem o delikvenci mládeže nezřídka spjatou s tematikou subkultur, pak dynamická léta následující těsně po pádu komunismu znamenala akceleraci tohoto zájmu.² Mediální zájem zdůrazňoval především protisystémové pozice subkultur, a to zejména ve vztahu k *ancien régime*. Větší zájem o subkultury však neznamenal otupení elitářských diskurzů v subkulturní produkci i praxi. Právě na jaře 1990 zaznamenaly bezpečnostní orgány vlnu xenofobie a rasismu, nezřídka po právu spojovanou se skinheads a zčásti i punks (Tomin 1990).

Pokud je řeč o anticiganismu, je třeba vyjasnit, že se jedná o specifický protiromský rasismus zhruba v intencích popsáných v pamfletu Václava Mika (Miko 2009).³ Anticiganismus v tomto období svou silou překonal historický antisemitismus, ale zdaleka se nejednalo o jedinou formu rasismu a xenofobie na území tehdejšího Československa, a to jak mezi skinheads, tak i u běžné veřejnosti. Negativní postoje veřejnosti k cizincům, především Vietnamcům, Afričanům, Arabům, Kurdům a Rumunům, jsou pozorovatelné i v mainstreamových médiích daných let, a ve sledovaném období měly také svoji dynamiku. Lze říci, že se vztah veřejnosti k jiným národnostem mezi lety 1990 a 1992 zejména v české části bývalé federace zhoršoval, což se nejvíce projevilo na jejím vztahu k Romům.

Vedle rasismu a xenofobie jsou média na začátku devadesátých let poznamenána notnou dávkou sexismu. Všudypřítomná (především ženská) nahota souvisela s hla-

2 Pro tematizaci období raného postsocialismu viz Hann 2002, Haukanes 2004, Krapfl 2009, Možný 1999, Mlčoch — Machonin — Sojka 2000, Verdery 1996.

3 Současně se ale jedná o nikoli neproblematický pojem. Nedávno zesnulý aktivista Jakub Polák k němu napsal: „Společnost je buďto rasistická, nebo není. Jakékoliv omlouvání projevů nesnášenlivosti specifickými místními podmínkami, nepřizpůsobivostí menšiny apod. je jen pokryteckým zastíráním skutečného stavu. U nás jsou i někteří zasloužilí obránci lidských práv ochotni popírat, že česká společnost je rasistická. Už samotné užívání termínu anticiganismus, abychom nemuseli hovořit o protiromském rasismu, vnímám jako ústupek těm, kdo naznačují, že příčina je jinde a že z podstatné části si za odmítání majoritou můžou Romové sami“ (Polák 2012, srov. též <http://www.advojka.cz/archiv/2012/17/kdo-za-to-muze>).

dem po erotice popsaným Adélou Gjuričovou (Gjuričová 2011, s. 40–43). Obdobně je z řady článků sledovaných médií znatelná glorifikace té části populace, chápané jako progresivní. Diskriminace a stigmatizace na základě věku (ageismus) tak v některých textech úzce souvisí s okázalým přihlašovaním se k individualismu a neoliberalismu („tržnímu hospodářství“). Řada z těchto elitářských diskurzů byla ale přítomná i v subkulturní produkci, která měla na jistou dobu překvapivě blízko k mainstreamu. V samém zárodku moderní české demokracie tak docházelo k vytváření kanonických textů, které nebyly s ohledem na dočasnou akceptaci mainstreamem ničím než normalizačními diskurzů založených na exkluzi. Pro objasnění a rozvedení této problematiky obraťme naši pozornost ke skinheads.

„TAK ŠLAP PO MĚ KLIDNĚ KANADOU“⁴

Pro české prostředí je určující vývoj skinheads a jejich hudebních žánrů ve Velké Británii a následně v Německé spolkové republice a do určité míry i v Polsku.⁵ Zatímco šedesátá léta představovala pro britské skinheads zejména propojení s jamajskými hudebními žánry ska a rocksteady, sedmdesátá a později osmdesátá léta 20. století znamenala pro část skinheads odklon od „černé hudby“. Vznikly syrovější a punkem ovlivněné hudební žánry jako oi! a streetpunk, přičemž dědictví původního propojení s Karibikem si zachovával hudební žánr 2 tone. První českoslovenští skinheads se objevili zhruba v polovině osmdesátých let v Praze. Podle některých zpráv jich bylo mezi deseti a dvaceti, přičemž reagovali na masovou politizaci této subkultury na Západě, kde mezitím vykrytalizovaly dvě odnože skinheadské hudby — levicový a spíše multirasový *Rock against racism*, a pravicový, nezřídka propojený s neofašismem a neonacismem, *Rock against communism*. Zatímco na Západě došlo během devadesátých let u skinheads k odklonu od politiky ke stylu, lokální specifika postsocialistických států zapříčinila, že drtivá většina zdejších skinheads vycházela ještě hluboko v devadesátých letech z hudby, módy a stylu rasistické odnože. To bylo zapříčiněno mimo jiné i relativně častými a barvitými zmínkami v československém tisku o rasistických skinheads na Západě v druhé polovině osmdesátých let, přičemž významnou roli sehrál článek v časopise *100+1 Holohlavci, to jsou pane chlapci* (Kromschröder 1986). Malé skupinky neformální mládeže tak napodobovaly své západní vzory v tom, co chápali jako největší rebelii, tedy vypjatý antikomunismus a agresivní postoje proti „přistěhovalcům“ a „gastarbajterům“ aplikované na místní podmínky.

Po roce 1989, kdy lze z řady pramenů vypožorovat celospolečenský „posun doprava“, došlo k obrovskému nárůstu počtu skinheads, kdy se tato subkultura stala takřka mainstreamem, a to dokonce ve své rasistické podobě. Nerasistických skinheads bylo v Československu na přelomu osmdesátých a devadesátých let velmi málo.⁶ I tak ale byla podle jednoho z jejích aktivních členů subkultura značně diferencovaná: „Tenkrát bylo mnoho různých názorových proudů mezi skins. Od kališníků,

⁴ Korn: *Pro mou vyholenou* (1991).

⁵ K historii skinheads viz Smolík 2010, Novotná 2013, dále Řeřicha 2011 a Dvořák 2006.

⁶ Pro informace o pražských SHARP (Skinheads Against Racial Prejudice) viz bakalářskou práci Novotný 2011.

fašistů, nazi až po Oi skins. Zvláštní kapitolou byli lidi ze Sudet. S těmi měl problém každý, kdo nebyl od hranic. Podobné rozbroje trvaly až do poloviny devadesátých let. Pak tam samozřejmě byl problém i se skins ze Slovenska. Tenkrát bylo ožehavé rozdělení země. Mezi Slováky bylo mnoho lidí, co nadávali na Čechy. Bylo to dost divoké, ale vše postupem let vyšumělo.⁷

Přední skinheadská skupina Orlik se umísťovala se značně kontroverzními skladbami vysoko v hitparádách a dalšímu šíření subkultury napomáhaly i popularizační články v médiích. Jejich multiplikační role si uvědomovaly i skinheadské „kádry“, když v anonymním dopise reagovaly na reportáž Davida Vondráčka o skinheads v *Mladém světě* (24, 1990): „Děkujeme za propagaci hnutí skinheads a za informaci o existenci Nové české jednoty v článku „Těžký boty“. Národ potřebuje očistu. Touto sociální ekologií se zabývají různá hnutí, jež bude nutno sjednotit. Naší společnou základem by mohla být Republikánská strana. S pozdravem Ať žije Dr. Franz! Romové do Indie! Vietnamci do Vietnamu! Kurdové do Kurdistanu!“⁸ Současně ale během zimy a jara 1990 došlo k prvním pogromům proti Romům a s nimi někdy zaměňovaným cizincům a později i proti široce definovaným anarchistům a „levičákům“.

O roli „skinheadských hlídek“ v boji s kriminalitou hovořil na jaře 1990 pro *Mladý svět* pražský skinhead Dan: „Dan by — jak říká — rákosníky — nikdy po Václavském náměstí nehonil. To baví akorát tak mladý vypatlance a JUDr. Franze, který z toho má ukruťánskou srandu, když nějakému rákosu přelámou žebra ... Já mu nerozumím, krotí plešatou hlavou Dan. Je to jinak rozumnej chlap. Inteligent, který to má v tý svý holý lebce v richtiku. Ale má prostě takový ujetý potěšení z toho, že ho někdo z těch mladochů bere, že je může ovládat. Říkal mi v hospodě U Pešků, že ty krvavý lázně na Smíchovském a Holešovickém nádraží — že to je jeho arbeit...“ (Vondráček 1990).

Když už je řeč o Vladimíru Franzovi, je třeba zmínit jeho prohlášení v časopise *Vlasta* z jara 1990, v němž popisuje svou vizi vzniku a funkce skinheads: „To, že se ve světě skinheadi objevili, považují sociálně za logické. Každá civilizovaná společnost se podvědomě brání agresivnímu pronikání primitivnější kultury, lidí, kteří mentalitou a temperamentem nejsou schopní přijmout místní pravidla soužití. Anglie má leta problémy s přívalem barevného přistěhovalectva. Německo s Turky. Francie s Araby. Co je ve dne cizokrajným folklórem, mění se soumrakem na organizovaný zločin, pasáctví, narkomani, vešláctví, loupeže, vraždy. Tam kde stát nestačí zajistit klid, musí si tedy lidi pomoci sami. Tak — zcela organicky — vznikl skin“ (Homolová 1990). Později, v reakci na článek *Těžký boty* až nahoru zavázaný v *Mladém světě*, omlouval Vladimír Franz svou roli při organizaci pražských skinheadů tím, že byl naivní a nechal se využít.⁹

Cílem této studie není vyjmenovat všechny zločiny z nenávisti, kterých se skinheads ve sledovaném období dopustili.¹⁰ Pro naše účely postačí zmínit jen některé z nich. Už 4. února 1990 došlo v Děčíně k násilnostem mezi skinheads a punks na jedné

7 Korec: Když máš na krku doživotí a zápasíš o přežití, chápeš běžné problémy trochu míň <www.hockey-music.estranky.cz/clanky/orlik/martin-korec--kdyz-mas-na-krku--dozivoti-a-zapasis-o-preziti--chapes-bezne-problemy-trosku-min.html>.

8 Dopis 2358, *Mladý svět* 37, 1990.

9 Dopis JUDr. Vladimíra Franze, *Mladý svět* 37, 1990.

10 Tyto informace jsou snadno dohledatelné například na serveru Romea.

a Romy na druhé straně. V noci 1. 5. 1990 došlo po koncertu Orlíku (s nedvojsmyslným názvem „Mandela za mříže“) k potyčkám na Václavském náměstí a v přilehlých ulicích, při kterých byli zraněni dva pracovníci kanadské ambasády. Dne 13. července 1990 byl v Plzni zavražděn turecký občan, který byl skinheady zaměněn za Roma. Další vraždy následovaly v únoru 1991 v Lipkově u Klatov, v srpnu 1991 v Jičíněvsi a Hradci Králové, v říjnu 1991 v Čerčanech a pokračovaly přes celá 90. léta zhruba do přelomu nového tisíciletí, přičemž kulminace této vlny rasistických pogromů a vražd, které měly za pachatele nejen subkulturní mládež, ale často i zástupce širší veřejnosti, lze vypočítávat v letech 1991 a 1993.

Nejblíže ke skinheads měly z mainstreamových médií články časopisu *Reflex*, který otiskl řadu článků zprostředkovávajících čtenářům úhel pohledu samotných skinheads. Ve svém devátém vydání z konce května 1990 přinesl *Reflex* „přátelskou rozmluvu s holohlavci“ z pera Michaely Remešové *Cikáni patří do nebe???*, v němž zaznělo: „Když jsou pro vás cikáni takovým velkým problémem, jak to chcete řešit? Kromě toho všichni přece nejsou stejní? — Zabít. — do plynu. Já cikány znám. Možnost civilizovat se už dávno měli. — Já bych je zabila, vole. Ať táhnou třeba do Afriky. Ať si udělají svou cikánskou vlast. Češi to nejsou“ (Remešová 1990, s. 9).

V obdobném duchu přetiskl *Reflex* v listopadu 1990 několikastránkovou esej zpěváka skupiny Tři sestry Lou Fanánka Hagen, který měl tehdy ke skinheads více než blízko. V jejím úvodu zaznělo: „Ke spoustě existujících či uměle vytvořených problémových skupin z předlistopadových dob přibyla na jaře tohoto roku další — holé lebky (rozuměj, skinheads). Abychom však nepropadli skepsi, může nás uklidnit skutečnost, že jedna problémová skupina, snad nejproblémovější, zmizela. Či spíše byla uměle zmizena. Kdože to je? No přece Rómové (dříve cikáni). S novým, noblesním názvem přestali krást, naopak začali chodit do práce a vůbec — jít příkladem gádžům. Ale pozor, idyla končí, neboť toto úsilí maří holé lebky!“ (Hagen 1990, s. 30–35). Fanánek dále ve článku pokračuje obdobně ironizujícím tónem spíše o subkulturním stylu českých skinheads a Danielu Landovi, přičemž jejich ideologické průpravě věnuje pozornost jen okrajově. Na jeho článek ale reaguje v jednom z následujících čísel *Reflexu* právě zpěvák skupiny Orlík Daniel Landa hájící se proti Fanánkově nařčení o provokování šarvátek s cizími studenty ve vinárně Orlík. Podle jeho slov šlo vždy o obranu, a to buď vlastní osoby anebo cti přítomných dam. Celá polemika je pak na stránkách *Reflexu* vedena ve velmi přátelském duchu.

Pro úplnost ještě dodejme, že *Reflex* se na začátku léta roku 1991 stal hlavním sponzorem legendárního skinheadského festivalu v Bzenci, kde vedle skupin Tři sestry, Hubert Macháně, Orlík, Valašská liga a My Lai vystoupily už otevřeně neofašistické hudební skupiny Braník a Krátky proces. „Orlík je úplně super, druhá deska je mnohem lepší než první. Je vyjasněná, žádný schovávačky jako je Álíb agil. Je to tam na ostro, cikáni a všichni tyhle ti šmejdi,“ hodnotil kolegy v Bzenci zpěvák Fanánek.¹¹ Už citovaný Martin Korec, legenda brněnské rasistické skinheadské scény, na akci vzpomíná: „Pro mne to byla velká událost. Sice jsem viděl již dvakrát Orlík v Brně, ale tento koncert byl z devadesáti procent jen skinheadský. V Brně nás bylo tenkrát asi jen třicet a tady najednou bylo několik stovek lidí. Ve městě jsi nepotkal nikoho jiného

¹¹ Citováno dle Malovaný: Legendární festival v Bzenci <www.hockey-music.estranky.cz/clanky/bzenec-1991-_2008_/legendarni-festival-v-bzenci.html>.

než skinheady.“ K cestě vlakem na akci dodává: „V jednom městě se snažila přistoupit rodinka cikánů. Nikdo jim nic neudělal, ale bylo legrační pozorovat jejich výraz, když viděli ten vlak plný skinheads“ (Korec 2013).

Na druhou stranu, váhu týdeníku *Reflex*, který se ve svých počátcích (začal vycházet na jaře 1990) profiloval výrazně nonkonformně, nelze ani přeceňovat. *Mladý svět*, soupeřící s *Reflexem* od jara 1990 o přízeň mládeže, se mu pak v mnohém přibližoval. Proto jsem se zaměřil i na některá čísla *Lidové demokracie* z přelomu jara a léta 1990 a hledal v černé kronice a ohlasech veřejnosti zmínky o subkulturním násilí. Tento deník jsem vybral proto, že jsem očekával, že s ohledem na konzervativní profil svých čtenářů nebude mít pro subkulturní násilí velké pochopení. Mým cílem tak bylo rekonstruovat morální paniku, kterou jsem okolo rasově motivovaného násilí subkultur předpokládal. Jako morální paniku lze definovat stav, kdy je určitá skupina, její chování či událost s ní spojená, interpretována jako deviantní do té míry, že je považována za hrozbu pro společnost jako celek (Heřmanský 2013). V novinách jsem ale vysledoval spíše informace o romské kriminalitě, včetně vymyšleného přepadení Roma v Chánově ze strany punks.¹²

Řádění rasistických skinheads posílených o některé punks tedy jako morální panika v *Lidové demokracii* spíše nepůsobí. Pokud o útocích subkultur na Romy bylo vůbec referováno, byly do jisté míry bagatelizovány nebo dávány do souvislosti s domnělým prospěchem, který z nich měly mít předlistopadové politické elity (Kašánek 1990). Bagatelizace rasového násilí mohla být způsobena i tím, že velká část veřejnosti skinheads chápala jako více nebo méně nevinnou módu „správných kluků“, kteří se navíc zasazovali o v zásadě stejné cíle, jaké měla nejširší veřejnost.¹³ Relativní oblibě skinheads v mainstreamu nasvědčuje i text skladby Jiřího Korna *Pro mou vyholenou* (1991), jehož část tvoří název této kapitoly. Text ve spojení s videoklipem zcela zamlčuje subkulturní násilí a styl skinheads redukuje na fetiš vyholené hlavy a vysokých bot.¹⁴

„KIDS ARE UNITED“¹⁵

V žurnalistických textech samého počátku devadesátých let vystupují jako agens protiromských pogromů spolu se skinheads i punks. Bylo tomu tak v *Lidové demokracii* a obdobně vysvětluje obě subkultury také Marie Homolová ve *Vlastě* (Homolová 1990). Jen *Reflex* přinesl ve svém čtrnáctém vydání z konce června 1990 vyjasňující článek *Punk≠skin* (-jaga- 1990). Vztahy punkerů a skinheads ale nebyly jednoznačné a měly svoji dynamiku, která jde nad rámec této studie (k tomuto tématu podrobněji Novotná 2013 a Dvořák 2006). Dočasné propojení části punkové a skinheadske scény na pozicích anticiganismu ilustruje vyjádření Radka Šantrůčka z teplické punkové skupiny Šanov 1: „Dobřej cigán, mrtvej cigán. [...] V Teplicích je tolik cikánů, že kdybyste je všechny podřízli, tak by to vyplavilo celé město. [...] [Je třeba] naučit černý to,

12 Jak „chytrý“ Róm policii nenapálil. *Lidová demokracie*, 12. 5. 1990.

13 Tomu by nasvědčoval i sloupek Davida Vondráčka v *Mladém světě* v létě 1990, srov. Vondráček 1990, s. 2.

14 Videoklip viz www.youtube.com/watch?v=VPkZq5JPORY.

15 Titul legendární skladby britské punkové kapely Sham 69 oblíbené i skinheady z roku 1978.

co je nenaučili za 40 let komunisti“ (Fuchs 2002, s. 122–123.) Jak ale vysvětlit a chápat to, že některých protiromských pogromů se účastnili vedle skinheads právě i punks?

Už na konci osmdesátých let v Československu docházelo k prvním tenzím mezi tehdy ještě nepočtenými skinheads a naopak přesilou punks. Je proto možná paradoxní, že informace o východoevropských skinheads přinášely před rokem 1989 zejména punkové ziny. Olomoucký fanzin *Sračka* z podzimu 1988 například nabízel následující report z polského festivalu v Jarocině: „Jinak zde byl člověk svědkem potyček skinů (v Polsku jsou obzvláště agresivní) s punkáči a metalisty. Bylo tady vidět např., jak běží přes náměstí jeden punker, pronásledovanéj hordou 20 skinů, a vzápětí běží skinové zpátky a za nima 50 metalistů (v Polsku drží pankáči s metalisty dohromady proti skinům). Někteří polští pankáči jsou ale úplně stejní jako skinhedí.“¹⁶ Současně ale *Sračka* otiskla nekomentovaný překlad *Rozhovoru s wroclawským skínem*, který vyzněl pro subkulturu rasistických skinheads jako poměrně glorifikující.¹⁷

Jiný předlistopadový punkový fanzin *Attack* potvrdil informace *Sračky* o vyhrco-ných vztazích mezi skinheads a punks v Polsku v reportáži z varšavského festivalu Róbrege 1987: „Poslední nastoupila ARMIA, jejíž členové spustili takovou ‚hustotu‘, že už při třetí písničce museli vystoupení přerušit pro šarvátku mezi punkery a skinheady, do nichž musela zasahovat polská Milicye [sic]. Celým stanem se ozýval pokřik: ZABIJ SKINA, Z KURWY SYNA“ (Pepíno 1988, s. 12). Obdobně jako *Sračka* ale přinesl i *Attack* v tomtéž čísle navíc také rozhovor *Český skinhead se zpovídá*, ve kterém již zaznělo: „Každý, ať bydlí, kde se narodil, což ovšem neplatí o cikánech, kteří se rodí jak houby po dešti, a to na území, které jim nikdy nepatřilo, nepatří a patřit doufám nikdy nebude. Znepřijemňují už jen svou přítomností domorodce [sic] a starousedlíky bílé pleti. O rákosnicích, kubáncích a jim podobným dobytčům [sic] se nechci rozepisovat, protože již při pomýšlení na ně se mě otevírá kudla v kapse.“¹⁸

Druhé vydání punkového fanzinu *Sračka* z jara 1989 se k tématům skinheads opět vrátilo. To mohlo být způsobeno i blízkostí jeho přispěvatelů k olomoucké chuligánské formaci Alexej (později Alexej Panzerfaust) tematizující styl a módu skinheads. Na druhou stranu není ale toto dobové prolínání punks a skinheads v československém prostoru nijak ojedinělé a mezi jinými lze zmínit jihlavskou punkovou formaci Hrdinové nové fronty (HNF), která ve svém textu *Skinheadská noc* popisuje a možná i oslavuje řádění rasistických bojůvek na Západě. I názvy některých dalších textů HNF jako *Můj národ* jsou poměrně výmluvné. Druhá *Sračka* pak přinesla nejen od té doby mnohokrát přetištěný článek *History of Skinheads*, který vycházel především z britských zdrojů. Současně ale otiskla i recenzi na koncert skupin Orlík, Tři Sestry a Wanastowi vjemy [sic] v pražském klubu Delta 18. února 1989. V něm už lze identifikovat některé tenze mezi punks a skinheads, a současně sociální základnu první generace pražských skinheads.

Dodejme ještě, že v období bezprostředně před událostmi listopadu 1989 docházelo k tenzím mezi punks a skinheads i v Bratislavě. Jindra Kettner, frontman pražské skinheadské skupiny Braník, jejíž členové byli v roce 1995 po vleklém soudu podmí-

16 Polská rocková scéna JAROCIN 1988. *První sračka*, podzim 1988.

17 Rozhovor s wroclawským skínem (přeloženo z NS 9, 1988). Tamtéž.

18 Pepíno: *Český skinhead se zpovídá o punku, cizokrajných přistěhovalcích a Bruselu* (tamtéž, s. 23).

nečně odsouzení za propagaci rasismu, na předlistopadové vztahy mezi skinheads a punks ale vzpomíná shovívavěji: „Těžko šlo být v tehdejší Československu důsledně apolitický. Ano, všichni jsme měli po krk bolševika. Ani punkáči nebyli vesměs levičáci. To se ještě těch cca sto českých punkerů nemělo důvod napadat s cca třiceti českými skinheady.“¹⁹ V roce 1990 vydalo hudební vydavatelství Monitor i společnou kompilaci punkových a skinheadských kapel *Rebelie* nahranou v prvních měsících roku, na níž se setkaly skupiny Plexis, Tři sestry, Fabrika, Orlík, Šanov a Našrot. Fanzin *Sračka* se ale s postupem času v dalších (už polistopadových vydáních) začal spíše orientovat na přetiskování článků z britských a německých punkových zínů a pod jejich vlivem se posunul na pozice anarchoautonomního hnutí. Rozlučka *Sračky* se skinheads měla podobu článku o španělské RASH (*Red and Antifascist Skinheads*) kaple Brigada Oi! v jednom z polistopadových čísel.

Zínem, který ale vycházel spíše z prostředí hippies a undergroundu, bylo přerovské *Mašurkovské podzemné*. To ve svém jedenáctém vydání z roku 1991 přineslo rozhovor s valašskomeziříčskou skinheadskou formací Valašská liga. Vedle rozhovoru, který se spíše týkal subkulturního stylu a byl veden v odlehčeném a nikoli nepřátelském duchu, otiskl časopis i některé texty Valašské ligy, např.: „Zabil čtyři cigány, žádnou zbytečnou kulku. Vlezli sami do rány, leží tvrdí na dvorku.“²⁰ V následujícím vydání pak *Mašurkovské podzemné* přineslo obsáhlý dopis O. Šímy datovaný 23. 6. 1991 v Ústěku, v němž sice Valašskou ligu, skinheads a tehdejšího ultrapravicového politika Miroslava Sládka obviňuje ze schematičnosti, na druhou stranu ale souhlasí s tím, že problém nepředstavují skinheads, ale Romové, kteří chtějí vyrovnat svou životní úroveň s majoritou. V závěru O. Šíma skinům navrhuje nasměrovat síly správným směrem: „Jestliže skinheads chtějí vzít spravedlnost do vlastních rukou, jestli se snaží o jakýsi polovojenský pořádkumilový život, prosím, ať pracují. Ale ať pracují tam, kde je jich skutečně třeba — těch míst není málo“ (Šíma 1991).

Určitou paradoxní náklonnost hippie zínu *Mašurkovské podzemné* ke skinheads může vysvětlovat, že hudebním redaktorem časopisu byl Milan Mězl, známý pseudonymem Halfskin a v dalším přerovském zínu *Oslí uši* zaměřeném spíše na punkové čtenáře nosící přezdívku Poloskin. Jiným punkovým jménem dočasně propojeným se skinheadskou scénou byla liberecká kapela Hubert Macháně. Ta se mezi rasistickými skinheads proslavila předlistopadovými skladbami *Práskni negra do hlavy* a *Bílej rajón*. Na webu skupiny o sledovaném období stojí: „Našimi spřátelenými kapelami byly v té době hlavně Tři sestry, Garáž, Krysa a také Mauzoleum s Jardou Špulákem.“²¹

Pro některé punkery měla součinnost se skinheads logický základ v ostré protikomunistické dikci předešlého období. U jiných ale docházelo k propojování protikomunistického a protifašistického diskurzu, čímž se dostávali na pro punk poměrně paradoxní pozice politického středu. Někteří ale vystupovali i proti státu a establishmentu obecně. Během několika měsíců došlo k rozrůznění punkové subkultury do dvou protikladných pozic: úzce subkulturního „politického“ punku (anarchopunku a crust-

19 Kettner: Řvali jsme na plnou hubu, co jsme si mysleli <www.hockey-music.estranky.cz/clanky/orlik/exkluzivni-rozhovor--jindra-kettner--rvali-jsme-na-plnou-hubu--co-jsme-si-mysleli.html>.

20 Valašská liga. *Mašurkovské podzemné* 11, 1991.

21 Srov. Hubert Macháně <www.hubertmachane.cz/historie.html>.

-punku) a „nepolitického“, mainstreamovějšího punku („alkopunku“). Obdobně, avšak v delším časovém horizontu, došlo i rozrůžňování skinheads. Ti obsáhli zhruba do poloviny devadesátých let celou politickou škálu, přičemž jejich největší část by šla popsat jako „umírněnější krajní pravice“. U obou subkultur je ale nesnadné jakkoli generalizovat na základě hudebních textů anebo i vyjádření jednotlivých interpretů, protože jak u skinheads, tak i u punks je podstatná ironie a provokace.

Proti rasistickým skinheads se spíše kriticky vyhraňovali čtenáři undergroundových *Voknovin*. Dopisy *Voknovinám* protestovaly proti „skinům a „taky-punkům“, kteří „masakrují jedince odlišné barvy pleti“²², a varovaly: „SKINHEADS! S alternativní kulturou nepočítejte, vždy bojovala proti takovejmu, jako vy. Stydím se za to, že jste taky Češi.“²³ V dalších vydáních pak *Voknoviny* přinesly reportáže z Koncertu proti rasismu na Staroměstském náměstí v Praze 10. května 1990 a prohlášení zvolna se formující ultralevice *Anarchy proti násilí a Č.A.S. proti rasismu a násilí*.²⁴ Proti rasovému násilí subkultur se tedy zvolna vytvářela opoziční platforma ze stoupců radikální levice i lidskoprávních hnutí. Dobovou dikci moralizujícího lidskoprávního relativismu si vzal na paškál v závěru svého článku z podzimu 1990 v *Reflexu* Fanánek: „Cikáni jsou taky odlišní a jsme přesvědčováni, že se s tím musíme vyrovnat, že jejich kultura je prostě jiná. Zvykněme si tedy, že i skinheads mají kulturu odlišnou od standardních měřítek, abychom neměli výčitky svědomí, že měříme dvojím metrem“ (Hagen 1990).

„JSI ČECH, ČECH, ČECH, TAK SI TOHO VAŽ“²⁵

Na jakém základě se ale skinheads v tomto období sdružovali? Mezi „zakládající texty“ skinheads v českém prostoru patří především skladby skupiny Orlík. V nich lze vystopovat některé opakující se motivy věnující se jak skinheadské módě a stylu (vysoké boty Dr. Martens, vojenské bundy bombry, náklonnost k pivu a fotbalu), tak i související témata chlapácké pospolitosti přecházející v machismus a sexismus a v neposlední řadě texty tematizující české vlastenectví, v některých případech i otevřeně hlásající xenofobii a rasismus. Některé ze skinheadských skupin navázaly na starší tradice českého fašismu (například Braník). Neonacismus se mezi skinheads objevil až později a jen u menší části z nich.

Pokud je řeč o anticiganismu českých skinheads, je třeba identifikovat několik motivů přítomných ve skinheadských textech. V první řadě se jedná o zobrazení Čecha jako oběti „cikánského teroru“: „Občan romské národnosti zlámal někomu všechny kosti za to, že ten ubožák mu dvacet nechtěl dát. Cikán s nožem jinde zase na chvíli podlehnul dívčí kráse. Ženský proříznu krk, tomu já se nemůžu smát“ (Orlík: *Dvojí metr. Demise*, Monitor 1991). Obdobně na začátek devadesátých let vzpomíná rasistický skinhead Martin Korec: „Policie většinou bitky na ulici neřešila, ale taky když

22 Otevřený dopis, Jaroslav Frýdek, Veselí nad Moravou; Tomáš Čečetka, Nové Město nad Metují — proti zavádějícím článkům v RP a LN (28. 4. 1990). *Voknoviny* 19, 28. 5. 1990.

23 Ještě ke skinheads. JaK. Tamtéž.

24 *Voknoviny* 19, 28. 5. 1990.

25 Text skupiny Orlík *Čech* (na desce Miloš Frýba *for President*, Monitor 1990).

jsi potkal partu cikánů, tak tě bili tak dlouho, dokud je to nepřestalo bavit. Nikdo ti nepomohl, nebyla v ulici jediná kamera. Spousta z nás skončila v nemocnici, ale to nikdo neřešil. Oběti jsou vždy jen na straně cikánů přeci... Bylo to tenkrát mnohem nebezpečnější být skinhead. Dnes už to tolik nikdo neřeší. Na krátko [sic] chodí kdekdo“ (Korec 2013). Rasističtí skinheads tak do spirály násilí, kterou sami rozpoutali, chtěli alespoň verbálně zahrnout všechny „bílé Čechy“ jako oběti „cikánského teroru“. Už citovaný text Orlíku pak tematiku romského („cikánského“) násilí rozvádí a poukazuje na nerovné tresty pro „černé“ a „bílé“ pachatele: „Na všechny dvojí metr máte, takhle to přeci nejde dál. Jedny mentalitou omlouváte, druhý čeká kriminál“ (Orlík: *Dvojí metr*). Tento motiv je přítomný i v textu Valašské ligy: „Jak přijeli policajti začli vyšetřovat kdopak se to opovážil Romy provokovat. Svrchovaně důležité je viníka zajistit, Cikáni jsou zas neviní [sic] jenom my jsme rasisti“ (Valašská liga: *Něco smrdí. Valmez über Alles*, Kartáč records 1992).

Pro téma této studie je ale podstatnější motiv zneužívání dávek sociální pomoci, tedy „doplácení na Cikány“, které je obdobně jako řada dalších motivů přítomných ve skinheadských hudebních textech raných devadesátých let mentální figurou i v současném českém lidovém anticiganismu: „Každej maká na cikány ty ze sebe dělaj pány. Taxíky jsou negrů plný, bílej se závistí čumí. ... Odbor péče sociální pro cikány prachy shání. Tvoje přestavený daně obstarávaj příjmy pro ně“ (My Lai: *Cikáni jdou do nebe*. 1991, šířeno soukromě jako MC). Je až pozoruhodné, jak tyto motivy přežily takřka beze změny téměř dvacetiletí, aby se mohly znovu objevit jako ideologický nástroj v časech prekarizace nižších středních vrstev způsobené ekonomickou recesí. Jádrem interetnických tenzí v roce 1990 by šlo podobně jako v současnosti lokalizovat do tehdejšího Severočeského kraje, a to i přesto, že vlna rasových bouří zasáhla celou českou část tehdejšího Československa. Anticiganismus tak může být chápán jako sjednocující pro velkou část české populace, a to jak s ohledem na ústřední roli práce v maloburžoazních představách („Cikáni nemakají a vysávají nás na dávkách.“), princip ukradené slasti („Vyspávají do poledního a večer dělají bordel.“), tak i mobilizace pocitu ohrožení a exkluze na etnickém základě.

Řadu těchto mentálních figur podnítilo období diskontinuit, nadějí a „nových počátků“, vyjednávání rozšiřování společenské přijatelnosti, zkrátka doba „vymknutá z kloubů“, v níž hippie brání fašistické bojůvky a punker argumentuje pro politický střed. Se specifickým dobovým kontextem může současně souviset souhrn problémů pracovních označitelných jako „konformita nekonformity“. Týdeník *Reflex* se svou snahou o nekonformní žurnalistiku dostal na pozici „radikálně konformních“ rasistických skinheads, jejichž názory v zásadě bez editace přetiskoval. Obdobně, nekonformní umělec Vladimír Franz zastával a hájil výrazně konformní názory s ohledem na kriminalitu, s níž navrhoval skoncovat za pomoci skinheadských bojůvek. Obecně, skinheads protestovali od počátku existence své subkultury proti své konformní pozici poblíž dna dělnické společnosti, aby se nakonec svým mentálním obzorem přiblížili xenofobním složkám protekcionistického dělnictva.

Identifikovaný typ anticiganistické argumentace ale zůstává po desetiletích stále validní, což potvrzují jak výzkumy internetových fór, tak i pozorování na protiromských protestech v severních Čechách v září 2011, Břeclavi na jaře 2012 nebo Českých Budějovicích v létě 2013. Rasističtí skinheads mohli být pro českého maloměšťáka částečně akceptovatelní, neboť vedle špinavé práce, kterou za něj vykonali na poli an-

ticiganismu a nacionalismu, prosazovali obecně konzervativní pohled na svět, včetně „přirozeného“ rozdělení genderových rolí a řada jejich vyjádření nebyla nepodobná mentální produkci běžné v občerstveních nižších cenových skupin. V této souvislosti by bylo zajímavé podívat se na rasismus v populární kultuře pozdního státního socialismu. Mentální rozpoložení pro název koncertu „Mandela za mříže“ se nezrodilo jen tak zčistajasna na jaře 1990. Pokud zůstaneme jen u kytaristy Orlíku Davida Matáska a filmových *Básníků*, kde ztvárnil roli „famáka“ Kendyho, jistě by způsob zobrazování postavy afrického studenta medicíny Mirečka stál za pozornost.

LITERATURA

- Christiane F.:** *My děti ze stanice ZOO*, přel. Zuzana Soukupová. Praha, Mladá fronta 1987.
- Cohen, Stanley:** *Folk Devils and Moral Panics: Creation of Mods and Rockers*. Taylor & Francis Ltd, London 2002 (I. vydání 1979).
- Dopis 2358. *Mladý svět*, 1990, č. 37.
- Dopis JUDr. Vladimíra Franze. *Mladý svět*, 1990, č. 37.
- Dvořák, Jiří:** *Vývoj vzájemného vztahu punkové a skinheadské subkultury od 80. let 20. století do současnosti na území Liberecka a Jablonecka (historicko-antropologická sonda)*. FHS UK, Praha 2006.
- Fuchs, Filip:** *Kytary a řev aneb co bylo za zdí: Punk rock a hardcore v Československu před rokem 1989*. Vlastní náklad, Brno 2002.
- Gelder, Ken — Thornton, Sarah (eds.):** *The Subcultures Reader*. Routledge, London 1997.
- Gjuričová, Adéla:** Revoluce odkládá sametový háv: Erotika a nahé tělo v českém veřejném prostoru po roce 1989. *Dějiny a současnost* 33, 2011, č. 11, s. 40–43.
- Hagen, Lou Fanánek:** Vlastenci? *Reflex*, 1990, č. 34, s. 30–35.
- Hann, Chris (ed.):** *Postsocialism: ideals, ideologies and practices in Eurasia*. Routledge, London 2002.
- Haukanes Haldis:** *Velká dramata — obyčejné životy. Postkomunistické zkušenosti českého venkova*. SLON, Praha 2004.
- Hebdidge, Richard:** *Subkultura a styl*, přel. Miroslav Kotásek. Dauphin — Volvox Globator, Praha 2012.
- Heřmanský, Martin:** Emoce, žiletky a sebevraždy. Démonizace emo subkultury a morální panika v českém prostředí. In: Ondřej Daniel — Tomáš Kavka — Jakub Machek (eds.): *Populární kultura v českém prostoru*. Karolinum, Praha 2013.
- Homolová, Marie:** Naše neklidné děti. *Vlasta*, 1990, č. 25, s. 15–17.
- Hubert Macháně <<http://www.hubertmachane.cz/historie.html> [25. 2. 2013]>.
- Jak „chytrý“ Róm policii nenapálil. *Lidová demokracie*, 12. 5. 1990.
- jaga-: Punk≠skin. *Reflex*, 1990, č. 14.
- John, Radek:** *Memento*. Československý spisovatel, Praha 1986.
- Kolářová, Marta a kol.:** *Revolta stylem*. Slon, Praha 2012.
- Kaštánek, Jan:** Rómové kontra pankeři: A třetí se směje. *Lidová demokracie*, 5. 3. 1990.
- Kettner, Jindra:** Řvali jsme na plnou hubu, co jsme si mysleli <www.hockey-music.estranky.cz/clanky/orlik/exkluzivni-rozhovor--jindra-kettner--rvali-jsme-na-plnou-hubu--co-jsme-si-mysleli.html> [27. 2. 2013].
- Korec, Martin:** Když máš na krku doživotí a zápasíš o přežití, chápeš běžné problémy trošku míň <www.hockey-music.estranky.cz/clanky/orlik/martin-korec--kdyz-mas-na-krku-dozivoti-a-zapasis-o-preziti--chapes-bezne-problemy-trosku-min.html> [27. 2. 2013].
- Krapfl, James:** *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločenstvo v Československu po 17. novembri 1989*. Kalligram, Bratislava 2009.
- Kromschröder, Gerhard:** Holohlavci, to jsou pane chlapi. *100+1 zahraničních zajímavostí*, 1986, č. 18, s. qq <<http://ray.streetpunk.cz/holohlavci.htm>> [4. 11. 2013].

- Malovaný, Jakub:** Legendární festival v Bzenci <www.hockey-music.estranky.cz/clanky/bzenec-1991-_2008_/legendarni-festival-v-bzenci.html> [27. 2. 1990].
- Miko, Václav:** *Anticikanismus v Čechách*. Nová forma, České Budějovice 2009.
- Mlčoch, Lubomír — Machonin, Pavel — Sojka, Milan:** *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989: alternativní pohled*. Karolinum, Praha 2000.
- Možný, Ivo:** *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce*. SLON, Praha 1999.
- Muggleton, David — Weinzierl, Rupert (eds.):** *The Post-Subcultures Reader*. Berg, Oxford 2003.
- Novotná, Hedvíka:** Punks and skins united? Souvislosti proměn vztahů punkové a skinheadské subkultury v Československu resp. České republice. In: Ondřej Daniel — Tomáš Kavka — Jakub Machek (eds.): *Populární kultura v českém prostoru*. Karolinum, Praha 2013, s. 249–261.
- Novotný, Tomáš:** *SHARP: Skinheadi proti rasovým předsudkům. Příklad současné Prahy*. FHS UK, Praha 2011.
- Pepíno:** *Robrége 1987 — festival nikoli reggaeistický*. *Attack*, 1988, s. 12.
- Pepíno:** Český skinhead se zpovídá o punku, cizokrajných přistěhovalcích a Bruselu. *Attack*, 1988, s. 23.
- Polák, Jakub:** Kdo za to může. A2 17, 2012 <www.advojka.cz/archiv/2012/17/kdo-za-to-muze> [24. 2. 2013].
- Pullmann, Michal:** *Konec experimentu*. Scriptorium, Praha 2011.
- Remešová, Michaela:** Cikáni patří do nebe??? *Reflex*, 1990, č. 9.
- Řeřicha, David:** *Kořeny a vývojové trendy hnutí Skinheads v 80. a 90. letech 20. století*. FF UK, Praha 2011 (diplomová práce).
- Smolík, Josef:** *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Grada, Praha 2010.
- Smyczek, Karel:** *Proč? 1987*.
- Šíma, O.:** *Skini, Sládek, Cikáni. Mašurkovské podzemné*, 1991, č. 12.
- Tomin, Mikuláš:** *Společenské konflikty s rasistickým podtextem: poznatky z výsledků průzkumu*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1990.
- Urban, Radovan:** *Horká kaše*. 1988. Valašská liga. *Mašurkovské podzemné*, 1991, č. 11.
- Verdery, Katherine:** *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton University Press, Princeton, N. J. 1996.
- Vondráček, David:** *Těžký boty až nahoru zavázaný*. *Mladý svět*, 1990, č. 24.
- Vondráček, David:** *O českém rasismu*. *Mladý svět*, 1990, č. 32.

RÉSUMÉ

THE CANON AND THE ALIBI: THE ANTI-ROMA ATTITUDE OF THE POST-SOCIALIST SUBCULTURES

This study reconstructs a vague of subcultural racist violence at the beginning of the 1990s in the Czech part of former Czechoslovakia. It interprets it in longer perspective starting with the late 1980s subcultures and their relations to violence and delinquency. Particularly it focuses on antiziganism (anti-Roma racism) and its acceptance by the wider Czech society. Focusing on skinheads and punks it argues that the wider acceptance of their violence on Roma was fostered through different means of subcultural, popular culture and media production. Since many mental figures present in the subcultural production at the beginning of 1990s are still present in the Czech antiziganist discourse it interprets subcultural violence against Roma as canonical. Besides, racist subcultures have acted as an alibi for Czech majority society.